

Մատենան է՝ Տաղարանի կաթարիս վճարողի գիւլասպեան բէհրուզեանց, աշակերտի Տն Պօղոսի հոգեւոյն Սրբն Արհիպիսի Պրուսայի եւ Նիկոմիդիայ: Ի Հայրապետութեան Տն Եփրեմայ հեղաճամբոյր Սրբնագոյն կաթողիկոսի ամ հայոց: Ի 1827 ապրիլի 12: եւ ու՛հէ: Ի որ Նշան վան հաղբառու, որ ի սաւորդաց ձորն: Կը պարունակէ Չաքարիայի յառաջարանը, 12 սաղ, վերջն ալ շղագրով երկու նոր ստանաւոր «Հրաշագեղ տիպ երեսոյդ» եւ «կանխեմ ձայնել ի խոր քննոյդ»:

Յիշատակարանն է էջ 20ա. «Ըստ հրամանի Սրբն հօր իմում Տն Անտոնի առաքելապատու Արհիպիսի, զայս տակարակ իմով ձեռամբ գծագրեալ» նմին ինքեան նուիրեցի. ն. ծ. զ. վրդպտոս»:

Ըստ այսմ տեղաբախ բնագիր է:

7.

Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք

ԺԹ դար:

ԹՈՒՂԹՔ 42: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆ 13X10 5 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ միասին: — Գիր՝ գննազան տեսակ, բոլորգիւր, նօսոր եւ շղագիր. Թանաք՝ սեւ, կարմրաստողոր ու զարդագրեր չկան. տող 11, 16, 12: — Նիւթ՝ Թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ շատ խիղճ լաթակազմ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ գոնացուցիչ: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ էջ 1ա-3ա, 8բ-9ա, 10բ, 19բ-21ա, 42աբ: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳ՝ չկայ. էջ 21բ եւ 37բ մէյմէկ մեծադիր անարունստ պատկեր: — ԳՐԻԶ՝ անկայտ. քայք նոր ժամանակի քան է: — Կը պատկանի Տէր Յակոբ քանանայ Տէր Յակոբանի:

Կը պարունակէ. 1. ԹՎական շինեալ տր միտասայ (1827). Որ ենթ տասնին (տես թիւ 31 ձեռ.) էջ 3բ-4ա: 2. Էւ նոյն ժամայն շարժումն մեծ եղև. զի քս ի նմանութիւն էջ առ կոյսն էջ 4բ-8ա: 3. Տաղ՝ երգում արեւ աբրահեական. էջ 9բ: 4. Տաղ՝ լեզուաւ լիլեմճ զլեղին. էջ 10ա: 5. Նարեկէն քանի մը գլուխ. էջ 11ա-32բ: 6. Այոթքերն. Ած ի տր կեանք եւ արարիչ, Ով պարծանգ տիեզ [եր]աց ուրախութիւնդ ամենայն քրիստոնէից, Ողջ լեր Թագուհի մայր ողորմութեան, Ամենակարող եւ մշտնջենաւոր Աստուած էջ 33ա-37ա: Մնացեալը տպագրեալ Հարականի մը մէկ քանի թերթերն են:

8.

Ա Ղ Թ Ա Ր Ք

ԺԹ դար:

ԹՈՒՂԹՔ 131: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆ 18X11,5X17 սմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ մաքուր, միասին: — Գիր՝ շղագիր նման բոլորգրի. Թանաք շագանակագոյն, քանի մը էջ կանաչ. սկզբնատառերը մեծ երկաթագիր, երբեմն կարմիր գոյնով, տող 14: — Նիւթ՝ Թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ կաշվապատ խաւաքարտէ: — ՄԱՂԱՂԱԾԵԱՅ ՊԱՇՊԱՆԱՆ չկայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ նոր եւ մաքուր: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ էջ 1ա-8բ, 124բ, 125բ-127ա, 129բ-131բ: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳ եւ զարդագիր չկայ: — ԳՐԻԶ՝ Թուի Միքայել որդի նուպարի, որովհետեւ կախարդական գրերու մէջ (ինչ. էջ 43բ, 48բ նսն) իր յիշուի իր անունը: — Տէր, տեղ եւ թուական անձանով, քայք յայտնապէս ժԹ դարու գրուածք է: — Կը պատկանի Անտոն Միքիլեանցի:

Մատենան է Ախթաբք, որ կը պարունակէ. ժԻ կենդանակերպներու բնութիւնը, անոնց սեպ-հական դեւերը, տուած հիւանդութիւնները եւ իրենց դարմանը՝ խմելու, ծխելու եւ դիտու գիրերով, էջ 9ա-40բ: 2. Չանաղան թիւսմներ գլխացաւի, գողկապի, արենակապի, կատաղածի, բերանկապի, լեզուակապի, շար աչքի, թալահի եւ ամ բան յաջողելոյ, դիւահարի, թպղայի, ծննդեան, շար ու բարի ժամի եւն. էջ 41ա-70ա: 3. Հարցմունք Սողոմոնի ընդ դիւաց. էջ 70բ-78ա: 4. Ախճակ. էջ 78բ-89բ: 5. Հաղթաբք արանց եւ կանանց. էջ 90ա-121բ: անացեալ էջերը վերջին ստացողներու ձեռքով գրուած են քանի մը դեղեր ու երգեր:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՎՐՈՒԹԻՒՆՔ չկան. բացի ան-նշան գրչափորձերէ:

ՀՐԱԶԱՅ ԱՃԱՌԾԱՆ

ՎԵՐՁ

Մ Ա Ց Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Տիղ ՈՒ ՏԱՌ, 412-1512-1912: — Կազմեց Թէոտիկ, հրատարակութիւն եւ տպագրութիւն Ա. եւ Հ. Տէր-Ներսէսեան, Կ.Պոլիս 1912, էջ 192:

Ահաւասիկ ուրիշ մատենան մ'եւս թէոգիկի գործունեայ աշխատութեամբ հրատարակն ելաւ, զոր մանրատառ պրակներէ կազմուած հին եւ նոր գրականութեան գանձարանը կարելի է անուանել: Մեծ. հեղինակն սոյն գեղարուեստական շքեղ հաւաքածոն իւր կոթող յուշարձան մը կը նուիրէ հայ տպագրութեան մեծ յօրեւելանին՝ 400 ամեակին, այն հաստատ համոզմամբ, թէ լեզուաւ է, որ կ'արտացոլայ ազգ մը իւր բնական կարողութիւններն ի գիր առնելով, հետեւաբար լեզուն է, որ պիտի դաստիարակէ եւ զարգացնէ ազգը:

Տիպ ու ճառ, գեղեցիկ է իւր արտաքինով՝ թղթոյն աղնուութեամբ եւ տպագրութեան մաքրութեամբ, մանաւանդ գեղեցիկ են 180 չափ պատկերները, որոնցմով զարդարուած է մատենան ծայրէ ծայր. բայց գերազանցապէս գեղեցիկ է անոր ներքին բովանդակութիւնն, որ իրաւամբ գնահատման արժանի կ'ընէ — զայն իւր ճոխ ու լիառատ նիւթոց պէսպիսութեամբը:

Ամենէն յառաջ մատենան մեզի կը ներկայացնէ հայկական գրին ծագումն եւ անոր հետզհետէ կատարելագործումը. այս առթիւ յառաջ բերուած են նշանադիրներու, մեհենագիրներու, բուեռագիրներու տեսակները, ասոնց անմիջապէս կից մի առ մի ցուցադրուած են զանազան ձեռագիրներէ նմուշներ: Ապա քանի մը խօսքով հեղինակն կը պարզէ թէ ինչ եղանա-

կաւ սկսաւ տպագրութիւնն եւ թէ ինչ էր փայտագրութիւն (Xylographie) եւ անթաց տպագրութիւն ըսուածը եւ սկսելով Կիւթէնպէրկի մեծ գիւտէն (1453) կատարելագործման աստիճանաւ մեզի կու տայ տպագրութեան համառօտ բայց ամբողջ պատմութիւնը: Այբուրենի գիւտին վրայ խօսած ժամանակ նմանապէս բոլոր գրերուն տեսակներն յառաջ բերուած են, երկաթագիր, շքագիր, նօտրագիր, պարզ — բոլորագիր եւն. նոյնպէս զանց չեն առնուած զարդագիրներու եւ ծաղկագիրներու եւն տեսակները: Բաւական ընդարձակ խօսուած է նաեւ պատկերագործութեան, պղնձագործութեան, փորագրութեան, վիմագրութեան զինկագրութեան եւն մասին: Նմանապէս յառաջ բերուած է տպագրութեանց ընդհանուր ցուցակը, խօսած է նաեւ հեղինակն տպագրութեան պատմութեամբ զբաղողներու մասին, հանդերձ իրենց համառօտ կենսագրական նոտերովը: Ըոտ կարելոյն մանրամասն տեղեկութիւններով ծանօթութիւն տուած է հեղինակն հայ առաջին տպարանէն (1512) սկսեալ մինչեւ մեր ժամանակն, եւ թէ զանազան երկիրներու մէջ բացուած տպարաններու մասին: Հատորիս մէջ զետեղուած են նաեւ այն ամենուն լուսանկարներն, որոնք տպարանական գործիչի պաշտօն վարած կամ գործակցութիւն մ'ունեցած են:

Սոյն ամփոփ տեսութենէն յետոյ, մեզի ուրիշ բան չի մնար ըսել, բայց եթէ մաղթել վաստակասէր հրատարակչին զեռ աւելի եռուն գործունէութիւն եւ գործելու կարողութիւն, եւ վստահ ենք որ Մեծ. Թէոգիկ մեզի զեռ շատ պիտի տայ «Ամենուն տարեցոյց ին եւ Տիւլ ու Տարին նման գեղեցիկ եւ հանրօգուտ հրատարակութիւններ: Է. Յ. ՏԵՐ-ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

— ❦ —

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ե

Հայերէն տատերով Ասորերէն Տար մը: Անկիւրիոյ Կարմիր-վանքին Թիւ 304 26-նագիրը ԳԱՆՁԱՐԱՆ կամ ԳԱՆՁՏԵՏԻ մըն է, գրուած Պիս = 1391ին, գեղեցիկ բոլորգիրով Մուլէ՝ երէցի մը եւ ուրիշի մը գրչով, «առ երկնահամարէն տաճարիս ի դուռըս «—բէ կարողութիւն, եւ սրբաւոր ստորագրութիւն» (որ քաղաքի կամ վանքի), ամէն մասամբ ընտիր գրչութիւն մը, դժբախտաբար թերի սկիզբէն եւ վերջէն:

Արդի վիճակին մէջ մնացած է 822 երես, Մեծ. 24:3 × 16:7 × 6 սմ.: Գանձարանս ուշագրաւ է իր բովանդակութեան ալ կողմէն. կը հանդիպինք նոր տաղասացներու կամ գանձասացներու, զոր օր. Սուրբիս Էփեսոսիայ, Աբրահմ, Յովնէ, Գեորգի, Բարեղ, Պաղոս, Ղուկաս վարդապետաց: Այս գանձարանի 393—394 էջերուն վրայ փոխագրուած է երեք տուն սուրբիկ տաղ մը՝ հայերէն գրերով, հայ թարգմանութիւնն ալ կից: Թէ հայերէնը եւ թէ ասորերէնը հաւասարապէս խաղագրուած են:

Նոյնութեամբ կը ներկայացնենք այս տաղը բանասէրներուն:

Տարի ասորի խոսրովայնն ճայնի թարգմանեալ ի հայ ի յարութիւն Ղազարու:

Է. տաւս ա՛ Քրիստ. այ՛ ալմհա՛ն. . . .
— խա՛տ ի՛շաւ՛ մայրա՛ւ: Ա՛ռանա՛տուն պա՛շտանն այ՛ անտը՛ւա՛ն. . . — Տ սուրբը՛ գ սրովը՛ք ի՛ — ց:

Է. սուղտինն ա՛լհու, խա՛ւլէ՛ տա՛խրա՛ն. . . . — Ե. ո՛յ ա՛ղի՛մէ՛ն մեն՛պետ: Եր՛կը պա՛գեմք այն ճայնինն ո՛ր կո՛չեաց ըզա՛ զաղա՛ն. . . — Բ արի՛ ե՛կ արտա՛քս:

Մի՛թէ՛ մշի ը՛լու՛հու: խա՛ւլէ՛ տա՛հրա՛ն. . . . — ա՛ղի՛ հաւ մայ՛հա՛նու: Եւ յարոյ՛ց զե՛նքն ի՛ մե՛ռե՛լնց, քրի՛ստոս յի՛շեա՛ն. . . — Եւ զմեր՛ նը՛նջնցեա՛րն:

Մեսրոպեան գրերու գիւտէն յառաջ հայերէն գրականութեան մը գոյութեան վրայ պնդողներէն ոմանք կ'ըսէին եւ կ'ըսեն, թէ յուրեւրէն կամ ասորերէն գրերով հայերէն կը գրէին նախնիք, ինչպէս որ հիմայ հայերէն գրերով, զ. օր., թուրքերէն գրականութիւն կ'ըլլայ (նոյնպէս յունարէն եւ այլն գրերով): Այս կարծիքը չժպտիր մեզի, հակառակ նոյն իսկ անոնց, որ կ'ըսեն, թէ յունարէն եւ ասորերէն գրերով գրքեր ալ կան նախնիքներէ մնացած (Աբր. Այվազեան, Քեթապճը Մարգար):

Բայց կարելի է արդեօք ըսել, թէ բաւական հին անցեալին մը մէջ նախնիք հայերէն գրերով օտար լեզուներ գրած են: Արդեօք այս տաղին գոյութիւնը իրաւունք կու տայ այսպիսի երեւոյթ մը մատնանիշ ընելու հայ մատենագրութեան մէջ:

ԱՄԱՐԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ